

УДК 37.011.3-051:316.47:[124.5]

ПАРАДИГМА УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ЦІННІСНИЙ ВИМІР ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Винничук Р.В.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

У статті на засадах аксіологічного наукового підходу у контексті парадигми університетської професійної освіти розкрито сутність поняття «загальнолюдські цінності» та схарактеризовано систему таких цінностей як підґрунтя підготовки майбутніх фахівців гуманітарної галузі – філософів, культурологів, релігієзнавців, істориків, ін. Визначено наукові позиції представників різних наукових напрямів стосовно проблеми дослідження; з'ясовано значення загальнолюдських цінностей у соціальному, професійному та особистісному сенсах.

Ключові слова: аксіологічний підхід, загальнолюдські цінності, парадигма університетської професійної освіти, фахівці гуманітарної галузі.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження процесу формування у студентській молоді загальнолюдських цінностей обумовлена низкою чинників, зокрема: сучасним станом українського суспільства, коли в умовах існування гострих проблем його духовного оздоровлення й відродження відбувається інтенсивний пошук цивілізаційних орієнтирів розвитку. На вирішення протиріч в сфері виховання сучасної молоді спрямовано Національну доктрину розвитку освіти України у XXI столітті, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні, положення Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, вимоги низки інших важливих державних документів (Концепція безперервної системи національного виховання, Концепція позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі, Концепція Нової школи та ін. У «Концепції національного виховання» та Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) наголошується, що метою діяльності освітніх закладів є виховання через призму загальнолюдських гуманістичних цінностей: ідеалів добра, правди, краси, справедливості, совісті, людської гідності тощо. Завдання українського національного виховання не лише в тому, щоб прищепити дитині чи юнакові відданість ідеалам Добра, Правди, Свободи та ін., але й сформувати у них моральну готовність і вміння боротися зі злом, розвінчувати його та з цих позицій оцінювати свої вчинки, шанобливо ставитись до національних цінностей. Нові завдання потребують і нових наукових підходів та технологій виховання майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах. Постає проблема модернізації змісту освіти, що має органічно поєднувати педагогічний та аксіологічний аспекти.

Системою цих документів передбачено, що період студентства – це один із найвідповідальніших періодів становлення особистості, її морального, духовного, компетентнісного вдосконалення, що передбачає усвідомлення сенсу

життя і його цілей. Учені визначають юнацтво часом формування власних переконань, вміння самостійно будувати свій життєвий шлях, доцільно визначати й обґрунтовувати технології саморозвитку. Підґрунтям цих процесів стає глибоке усвідомлення й використання загальнолюдських цінностей як основних орієнтирів життя молоді людини. Отже, проблема якості професійної освіти сьогодні в нашому суспільстві стоїть досить гостро, адже формування високої якості фахівців, їхнього професіоналізму, заснованого на відповідних цінностях, вагомо впливає на людський потенціал суспільства загалом і на долю кожного зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання цінностей розробляються в різних галузях наук: філософії, педагогіці, психології, соціології, культурології, етнології, етиці й естетиці та ін. Так, у філософії структуру цінностей вивчали В. Баришков, А. Здравомислов, М. Каган, О. Титаренко, В. Ядов; їхню класифікацію і аспекти взаємозалежності – С. Бубнова, І. Дубов, М. Лапін; механізм формування – Л. Архангельський, В. Водзинська, В. Панпурін; етико-естетичному аналізу цінностей приділяли увагу В. Тугаринов, О. Дробницький, Л. Столович, А. Гусейнов, А. Коршунов. М. Каганом досліджувався логічний зміст поняття «цінність»; у своїх наукових розвідках розуміння цінностей як соціокультурних феноменів розвивали М. Яницький, М. Розов, Г. Вижлецов. Значну увагу проблемі цінностей і кризам сучасного суспільства приділяють соціологи В. Бех, Л. Бляхман, А. Вардомацький, Є. Головаха, А. Здравомислов, О. Шкаратан, А. Ручка. Питаннями розробки методології вивчення цінностей особистості займалися психологи Д. Леонт'єв, В. Знаков, О. Капцов, В. Карандашев, Т. Корнілова, О. Старовойтенко та ін. Водночас значна кількість досліджень проблеми формування ціннісних орієнтацій студентства, проведених у контексті парадигми університетської освіти, не повною мірою відповідають реаліям сьогодення. Крім того, процес формування

загальнолюдських цінностей у студентів тих університетів, які зорієнтовані на професійну підготовку, досі ще не був основним завданням спеціальних самостійних наукових робіт.

Метою цієї статті є розкриття сутності поняття «загальнолюдські цінності» у контексті парадигми університетської освіти, зокрема – підготовки фахівців гуманітарної галузі.

Виклад основного матеріалу. Проблему загальнолюдських цінностей традиційно відносять до «вічних проблем» багатьох гуманітарних наук – філософії, етики, естетики, педагогіки, соціології, психології, ін. З другої половини 80-х років ХХ ст. вчені досліджують взаємозалежність світу і процесів становлення загальнолюдських цінностей, розглядаючи їх як найважливіші тенденції кожної епохи. Під цінностями розуміють «специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, які виявляють їхні позитивні або негативні значення для людини і суспільства (благо, добро, зло, прекрасне і потворне, наявне в суспільному житті і природі)» [8]. Цінності тлумачать також як форми суспільної свідомості (справедливість і несправедливість), які не лише відтворюють явища, але й дають їм оцінку, схвалюють чи засуджують, вимагають їхньої підтримки або усунення і з огляду на це є нормативними за своїм характером. Загальнолюдські гуманістичні цінності вважають пріоритетом сучасної моральності. Критеріями цих цінностей визначають не лише уявлення про такі моральні якості, як доброзичливість, повага до людської гідності, милосердя, людяність, доброта, толерантність, порядність, уміння не чинити зла, прощати, а й практичні дії, вчинки, мотиви, стимули і наміри людей. Особливе значення надається сформованості потреби в емоційному та духовному контактах з людьми, прагненню до самоповаги, співчуття і співпереживання людям, причому чільне місце з-поміж названих цінностей надають гуманній поведінці, виявленню поваги до людської гідності, людяності, проявам довіри, бажанню допомогти, толерантності тощо [6; 7; 9].

Розглядаючи поняття «цінність», учені підкреслюють його полісемантичність, адже при визначенні цього поняття зазвичай комплексно керуються такими сферами філософського знання, як гносеологія, онтологія, аксіологія. Як узагальнюють В. Сержантов і В. Гречаний, кожна з цих сфер розуміє цінності як діалектичну єдність з категорією буття (онтологія), категорією істини (гносеологія), категорією пізнання (аксіологія) [5, с. 35]. Значну кількість наукових точок зору на визначення поняття і сутності цінності систематизуємо так: цінність як суто індивідуальна реальність (позитивна або негативна), значуща лише для суб'єкта, що її переживає (В. Василенко, В. Гречаний, О. Дробицький, М. Каган, Б. Кислов, Л. Столович, В. Малахов); цінність – не кожна значущість, а лише та, що має позитивний вплив на розвиток особистості й суспільства (П. Алексеев, А. Коршунов, С. Попов, В. Туга-

ринов); цінність – це узагальнені стійкі уявлення про блага, яким надається перевага у прийнятних способах її одержання (І. Нарський, В. Сагатовський); цінність – це необхідний для суб'єкта засіб задоволення його потреб і інтересів (В. Брожик, Б. Чагін); цінність – це явища, які реально не існують і не можуть бути усвідомлені у межах реальності (Л. Вітгенштейн, Г. Ріккерт, Е. Шпенглер); цінність як момент практичного ставлення до дійсності, своєрідна форма прояву співвідношення між суб'єктом і об'єктом (В. Проданов, І.Т. Фролов) тощо. У контексті цього дослідження цінностями можна вважати матеріальні й ідеальні предмети природи, які мають позитивну значущість для суспільства, тобто володіють здатністю задовольняти його потреби й інтереси. Проте вагомим вважаємо також розуміння цінності як індивідуальної реальності, яка має позитивну значущість для суб'єкта (молодої людини, студента), здатна задовольняти його потреби й інтереси у сфері професійної підготовки в університеті.

Проблема загальнолюдських цінностей постає як одна із центральних і в соціологічних дослідженнях. Соціологи розглядають цінності в суспільному й особистісному аспектах, а саме як: предметну форму суспільних відносин, загальноприйнятую й суспільно значущу, здатну задовольняти бажання й інтереси; ставлення суб'єкта до предметів і явищ дійсності, яке має вияв у ціннісних орієнтаціях, соціальних установках, якостях особистості. Загальнолюдські цінності, на думку Ю. Шрейдера, мають духовні джерела, тому їхній зміст усвідомлюється інтуїтивно, і його не завжди можна виразити раціонально [9]. Білоруська вчена Н. Загорська систематизує ієрархію цінностей як сукупність загальнолюдських моральних норм і вартостей, що забезпечують нормальне людське співіснування [2]. Це, по-перше, моральні норми і глобальні цінності, які мають загальнометодичний характер (життя, мир, щастя, свобода, краса, справедливість, відповідальність тощо). На основі аналізу існуючих у філософії точок зору на трактування сутності загальнолюдських цінностей можна розглядати їх як світоглядні ідеали, моральні норми, що відображають та інтегрують духовний досвід людства, сприяють вирішенню головних проблем сучасності, відкривають можливість діалогу між народами.

Аналіз філософської та соціологічної літератури дозволяє виділити такі типи загальнолюдських цінностей: цінності вітальні, пов'язані з ідеалами здорового способу життя, фізичного і духовного здоров'я, ідеального способу життя; цінності соціальні, пов'язані із соціальним добробутом, посадою, роботою; цінності політичні, пов'язані з ідеалами свободи, правопорядку й соціальної безпеки, гарантій громадянської рівності; цінності моральні, пов'язані з ідеалами справедливості, честі, добра; релігійні й ідеологічні цінності, пов'язані

з ідеалом сенсу життя, призначенням людини, пошуком цілей для майбутнього; художньо-естетичні цінності, пов'язані з ідеалами прекрасного, гармонії, піднесеним сенсом та ідеалами чистої краси; родинні цінності, пов'язані з її ідеалами, благополуччя й гармонія інтересів, взаєморозуміння й повага до ідеалів різних поколінь, гармонія родинних традицій і поновлення їх; цінності трудові, пов'язані з ідеалами майстерності, талановитості, справедливого задоволення результатами праці та ін. Цінності більш гнучко зумовлюють норми поведінки, вони можуть мати санкцію, яку надав той або інший соціальний інститут, автор чи традиція.

Психологи і педагоги актуалізують когнітивний і поведінковий аспекти цінностей. Наприклад, Д. Леонт'єв наводить таку класифікацію провідних форм існування цінностей: суспільні ідеали (узагальнені уявлення про досконалість у різних сферах суспільного життя); особистісні цінності, що відображають внутрішній світ особистості, виразники стабільного, абсолютного, предметного [3, с. 20]. Загальнолюдське зростання особистості у професійній сфері, таким чином, тлумачиться вченим як досить складне психологічне явище, яке проходить у своєму формуванні тривалий шлях. Кожна моральна якість об'єднує в собі певну сукупність її основних ознак, з'ясування яких дає можливість робити висновки щодо розвитку цієї якості в студентів. Розвиток моральної самосвідомості як основи загальнолюдських цінностей, формування її структури, інтернаціоналізації і лібералізації моральних норм і цінностей, особливості засвоєння ціннісних мотивів, що стають еквівалентом особистісної якості студента – ці питання завжди хвилювали провідних філософів, педагогів, психологів, представників університетської науки і практики.

Відомо, що зростання професійної самосвідомості особистості студента залежить від ступеня розвинутої когнітивного компонента, змістом якого є професійні знання, переконання та моральна саморефлексія. Суттєву роль у становленні цієї особистісно-професійної якості відіграє також емоційно-ціннісний компонент, який містить у собі загальнолюдські почуття (совість, відповідальність) та систему цінностей, адже важливо не лише усвідомлювати моральні норми та поняття, але й необхідно, щоб вони викликали емоційний відгук у душі та були для молодої людини значущими. Поведінковий компонент особистості презентується вченими з урахуванням моральної саморегуляції студента, яку характеризує наступне: 1) моральний самоконтроль як здатність регулювати свої емоційні стани з позиції належного; 2) моральні дії та вчинки (А. Реан, Т. Флоренська, Г. Цукерман та ін.). Загальнолюдські (або «вищі») цінності – життя, здоров'я, любов, освіта, праця, мир, краса, батьківщина, добробут і самодостатність людини – завжди привертала увагу педагогів у різні часи.

«Моральні, естетичні, економічні, правові та інші цінності характеризують особистість, а їх розвиток є основним завданням педагогіки», – свідчують В. Лозова і Г. Троцько [4].

Представники педагогічної науки конкурентоспроможним ресурсом діяльності викладача вищої школи вважають не стільки спеціальні знання, ступінь володіння інформацією та освоєння технологій навчання і виховання, скільки загальну і професійно-педагогічну культуру, яка забезпечує особистісний розвиток, вихід за межі нормативної діяльності, здатність створювати і передавати цінності. Професійно-педагогічна культура викладача – це універсальна характеристика педагогічної реальності, причому педагогічна культура тривалий час розглядалася як сукупність норм і правил, що регулюють діяльність педагога, як прояв його такту й освіченості. Сучасні педагоги професійно-педагогічну культуру тлумачать як міру і спосіб творчої самореалізації особистості в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на засвоєння, створення і передачу педагогічних цінностей і технологій; у якості структурних компонентів професійно-педагогічної культури визначають аксіологічний та особистісно-діяльнісний компоненти.

Стосовно аксіологічного компонента професійної підготовки вчені підкреслюють те, що викладач і студент постійно перебувають у ситуації моральної, естетичної, світоглядної оцінки подій, постановки завдань, пошуку й прийняття рішень та їх реалізації; зміст життєдіяльності учасників підготовки визначається їхньою спрямованістю на осмислення ціннісного ідеалу людського пізнання та актуалізацією першочергово загальнолюдських цінностей. Фахівці гуманітарної галузі мають глибоко усвідомлювати, що сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством, і є сутністю культури, що людина завжди діє в межах людських цінностей (у рамках певної культури), будучи одночасно об'єктом культурного впливу і суб'єктом (творцем) цінностей. Аксіологічний науковий компонент дає їм змогу досліджувати ті проблеми, які стосуються сутності цінностей, їх ролі в житті та діяльності людини, об'єктивних та суб'єктивних компонентів структури цінностей, а пізнання сутності цінностей як компонента культури допомагає розкрити значення цієї категорії для аналізу історичного досвіду й існуючої професійної реальності. Цінності, виконуючи функцію стимулів, створюють умови для реалізації особистісної активності, пізнання механізму виникнення та розвитку потреб, допомагають зрозуміти культуру та рівень освіченості суспільства і людини.

Висновки. Очевидно, що передбачити всі цінності, якими особистість буде керуватися у своїй життєдіяльності, і певним чином «включати» їх у ціннісну систему особистості в процесі її навчання у вищій школі, неможливо, та й на-

вряд чи доцільно. Тут необхідно вести мову про деяку сукупність базових цінностей, що повинні увійти в структуру особистості, стати центром її ціннісної системи. Тому при виборі освітнього матеріалу, що може стати основою змісту професійної освіти фахівців гуманітарної галузі в університеті, ми орієнтуємося на цінності, які вирізняються гуманістичною спрямованістю, загальнолюдським значенням, найбільшим ступенем узагальненості, тобто – на загальнолюд-

ські цінності, що є потенційно значущими і для педагогів, і для студентів.

Відтак, найважливішою умовою сталого суспільства вважаємо наявність і збереження системи культурних та духовних цінностей, що становлять ціннісний сенс людського буття. Саме університетська освіта забезпечує у суспільстві відтворення та трансляцію основних загальнолюдських цінностей, здійснює духовний зв'язок поколінь і духовного досвіду людства.

Список літератури:

1. Бердяев Н.А. О Верном и новом человеке // Учительская газета. – 1990. – № 27.
2. Загорская Н.С. Культура межнационального общения (этико-социологический анализ) : Автореферат дисс. ... к.ф.н. – Минск, 1990. – 22 с.
3. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15–26.
4. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Х.: ОВС, 2002. – 400 с.
5. Сержантов В.Ф., Гречаный В.В. Человек как предмет философского и естественнонаучного познания. – Л.: изд-во ЛГУ, 1980. – 145 с.
6. Сохань Л.В., Єрмакова І.Г. Психологія і педагогіка життєтворчості. – К.: Либідь, 1996. – 407 с.
7. Сухомлинська О.В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи // Шлях освіти. – 1996. – № 1. – С. 24.
8. Ценности // Философский словарь. – М.: Наука, 1987. – С. 534.
9. Шрейдер Ю.А. Утопия или устройство // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. – М.: Знание, 1992. – С. 7–8.

Винничук Р.В.

Полтавский национальный педагогический университет
имени В.Г. Короленко

ПАРАДИГМА УНИВЕРСИТЕТСКОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ЦЕННОСТНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Аннотация

В статье на основе аксиологического научного подхода в контексте парадигмы университетского профессионального образования раскрыта сущность понятия «общечеловеческие ценности» и охарактеризовано систему таких ценностей как основу подготовки будущих специалистов гуманитарной отрасли – философов, культурологов, религиоведов, историков и др. Определены научные позиции представителей различных научных направлений по проблеме исследования; выяснено значение общечеловеческих ценностей в социальном, профессиональном и личностном смыслах.

Ключевые слова: аксиологический подход, общечеловеческие ценности, парадигма университетского профессионального образования, специалисты гуманитарной области.

Вуннычук Р.В.

Poltava National V.G. Korolenko Pedagogical University

THE PARADIGM OF UNIVERSITY EDUCATION: THE AXIOLOGICAL DIMENSION OF PROFESSIONAL COMPETENCE

Summary

In the article on the basis of the axiological scientific approach in the context of the paradigm of university vocational education the essence of the concept of «universal values» is described and the system of such values is described as the basis for the training of future specialists of the humanitarian field – philosophers, culturologists, religious scholars, historians, etc. The scientific positions of representatives of different scientific directions concerning the research problem are determined; The value of universal values in the social professional and personal sense is determined. Consequently, the most important condition for a sustainable society is the availability and preservation of the system of cultural and spiritual values that make up the value meaning of human existence. It is university education that ensures the reproduction and translation of the basic human values in society, and provides the spiritual connection of generations and spiritual experience of mankind.

Keywords: axiological approach, universal values, paradigm of university professional education, specialists of the humanitarian branch.